

Nyelvészeknek való-e a *szleng* szó?*

Gyakran esik ugyan szó a jelenségről, ritka azonban, hogy a *szleng* terminust nyelvészek számára is hasznosíthatóan definiálják. Bosszankodás és csalódás vár azokra, akik a szakirodalomban a vizsgálódás próbáját kiálló szlengdefiníciót vagy -felfogást keresnek. Ehelyett impresszionizmusra fognak bukkanni, sokszor egészen megdöbbentő módon.

Egyértelműen kisebbségi véleményt képvisel HAYAKAWA (1941: 194–5), aki a szlenget „a mindennapi élet költészetének” hívja, és hozzáteszi, hogy a szleng „szemléletesen fejezi ki az emberek érzéseit az életről és azokról a dolgokról, amelyekkel az életben találkozunk”. Nem valószínű, hogy túl sok irodalomprofesszor fogadná el ezt az állítást, még ha fel is ismerik benne WALT WHITMAN hatását (1885: 573), aki több mint fél évszázaddal korábban még ennél is dicsőbb hangot ütött meg: „a szleng: a kerülőút, a köznép próbálkozása arra, hogy a sivár szószerintiség helyett szabadon fejezze ki magát, ez a próbálkozás a legmagasabb szinten költöket és költeményeket terem, és kétségkívül ez indította útnak és tökéletesítette a történelem előtti korok régi mitológiáinak egész hatalmas szövevényét. [...] A szleng is a nyelvben örökösen zajló folyamatok egészséges erjedése, kipárolgása, mely által tajték és apró hordalék vetődik a magasba, javarészt, hogy semmivé váljon, bár alkalmanként leülepszik, és maradandóvá kristályosodik.”

Mivel sem HAYAKAWA, sem WHITMAN nem határozzák meg a terminust, bizonyára mindketten úgy érezték, hogy a szleng fogalmát értik az olvasók. Ugyanez mondható el JOHN C. HODGESről is, aki a „Harbrace College Handbook” több kiadásában is (például 1967: 197) sokkal kevésbé engedékenyen jegyzi meg, hogy „a szleng a lusták módszere, amellyel elkerülik a pontos, jelentéssel bíró szavak megkeresését”. Következésképpen a szleng pontatlan és értelmetlen, de ezekben a jellemzőiben osztozik a sztenderd angol nagy részével, amit egy hivatali dohányzóhelyen vagy egy politikai nagygyűlésen eltöltött tizenöt perc bizonyíthat. Évekkel HODGES előtt FOERSTER és STEADMAN (1941: 290) lekicsinylően úgy nyilatkoztak a szlengről, hogy az „a helyes beszéd olcsó helyettesítése”, amely „gondolati lustaságra és szegényes szókincsre” enged következtetni. Szükségesnek tartották megjegyezni, hogy „értékítéletet kifejező

* DUMAS, BETHANY K.–JONATHAN LIGHTER: Is *Slang* a Word for Linguists? *American Speech*, 53 (1978): 5–17.

mellékneveinket a *swell*-re 'klassz, remek' és a *lousy*-ra 'tetves, ocsmány' cse-rélni semmiképpen nem vall sok kritikai érzékre". De az ide tartozó szókinccs bármely két melléknévre korlátozása sem vall jó kritikai érzékre, akármennyire terjengősek legyenek is ezek.

Hasonló, de még szélsőségesebb kijelentések is előfordulnak, főként e század korai szakaszában. Elsőként JOHN F. GENUNG fejtette ki (1893: 32), hogy „a szleng az emberi nyelv számára olyan, mint egy járvány a szervezetnek: éppolyan ragályos, és lefolyásában éppolyan feltartóztathatatlan... Amint a kór is, ott a legveszélyesebb, ahol a legjobban elhanyagolják a higiéniai feltételeket.” Természetesen GENUNG egyáltalán nem definiálta a szlenget, de megadott kerü-lendő példákat, mint például *He was badly cut up by the news* 'A hírek nagyon lelombozták' és *I am two dollars shy* 'Két dollárom bánja'.

A mindössze két melléknévet használó egyetemi hallgató legendája nyilván egy régi pedagógiai tévhit. Minden idők egyik legkeserűbb szlengellenes ki-rohanásában JAMES C. FERNALD (1918: 248), a Funk and Wagnalls egyik szer-kesztője, közzétette, hogy „egy bizonyos harvardi hallgatóról azt mondták, hogy összesen két melléknévet használ — a *stunning*-ot 'elképesztő, klassz' min-denre, amivel egyetért, a *bestly*-t 'szörnyű, undorító, ronda' mindenre, ami nem nyeri el a tetszését”. Kétmelléknéves félanalfabéták a Harvardon! Hová vezet ez? FERNALD ezt is elmondja. Rámutat, hogy „a fennkölt héberből így lett az el-korcsosult jiddis”, és hogy „a hódító Róma latinja... a némileg alantasabb olaszban, franciában és spanyolban folytatódik” (238). A következő rövid sze-melvényben is jól érzékelhető elképesztő megjegyzéseinek hangulata, amelyeket olyan időben tett, amikor az angoltanárok foglalkozhattak volna inkább a nyelv „demokráciabiztossá” tételével:

A romlás szele fenyeget minden földi dolgot. Fagy, eső és szél rombolja le a hegyeket, és a folyók a kötörmelékét messze a tengerbe hordják... A nyelvre ugyanígy romlás vár... Iskoláinknak és egyetemeinknek állandóan javítaniuk kell ezen a tendencián, amely nélkülük eluralkodna.

A szleng a legtöbb esetben a közösség közönségesebb és műveletlenebb réte-geiből tör fel. Mivel ezek az emberek kevés könyvet olvasnak, és általában nem az irodalmilag értékeseket, semmi nem emeli őket az emelkedett beszéd szint-jére... Még a valaha kitűnő jelentésű szavak is kocsmai vagy külvárosi jelentést vesznek fel. Ha ezek a kifejezések eléggé életerősek, gyorsan elterjednek, mivel az erélytelen, letargikus és találékonytalan elmék boldogan hagyják magukat befolyásolni olyan eredetibb és erőteljesebb egyéniségek által, akik azonban mégsem állnak sokkal magasabb szinten. Így egyes szavak vagy kifejezések utcáról utcára terjednek, egész városrészekeken keresztül. Az olcsó színházak használni kezdik, a kocsmák a bárpultron át terjesztik őket, a bulvárlapok kinyom-tatják, a műveletlenebbjével üzletelő kereskedők alkalmazni kezdik, a gyerekek megtanulják őket játszótársaitól...

A szleng... mentesít a gondolkodás nehézsége — és dicsősége — alól. Ugyanaz az olcsó szó vagy kifejezés akár száz gondolat kifejezésére is használható. ... A szleng a szellemi szegénység hirdetője...

Az alantasabb élet kavargása állandóan sarat és mocskot hoz a felszínre. (238, 247–8, 253)

Messze áll ez WHITMAN „egészséges erjedésétől”, és inkább úgy hangzik, mint egy kolerajárvány. Nem kínál semmilyen szlengdefiníciót, de az mindenképpen valamiféle kapcsolatban áll az elkorcsosulással. FERNALD elrettentő vízióját DR. OLIVER WENDELL HOLMES orvosi véleményéhez hasonlíthatjuk, aki szerint „a szleng egyszerre jele és oka a szellemi hanyatlásnak” (PARTRIDGE 1935: 295).^{*} Ez a megfigyelés legalább még mindig értelmesebb, mint a következő, amely egy mostani, elsőévesek számára írt kézikönyvből származik (LEGGETT–MEAD–CHARVAT 1974: 353): „Különösen silány a nyelvhasználat, ha ugyanazon a mondaton belül szlengszavakat különbségtétel nélkül keverünk elfogadható szavakkal.” Így hát a *Crazy, daddy-o!* ’Király!’ silány nyelvhasználat, de a *Let’s go to the flicks tonight* ’Gyerünk moziba ma este’ [*the flicks* ’mozi’] alighanem rosszabb, mert itt néhány szó elfogadható.

A sok kiadást megélt „Dictionary of American Slang” előszavában STUART BERG FLEXNER látszólag elsőként próbálkozott szisztematikusabb megközelítéssel: „Az amerikai szleng a jelen szótár címének megfelelő értelmezésben azon szavak és kifejezések összessége, melyeket az általános amerikai beszélők meglehetősen nagy része gyakran használ vagy megért, de amelyeket a többség nem fogad el jó, formális nyelvhasználatként” (WENTWORTH–FLEXNER 1960: vi). Bár az objektív próbálkozás üdítően hat, e definíció szerint a formális használaton és a korlátozott előfordulású szavakon és kifejezéseken kívül minden más szleng. Jellemző FLEXNER megközelítésére (amelyet részletesen kifejt az „Encyclopædia Britannica” 1971-es kiadásába írt cikkében), hogy szlengszótára, melyet a néhai HAROLD B. WENTWORTH-szel szerkesztett, olyan szócikkeket tartalmaz, mint pl. *A-bomb* ’atombomba’, *bikini*, *garrison state* ’diktatórikus állam’ és *lagniappe* ’vásárláskor ráadásként adott ajándék’. Nem sok rokonságot érzünk ezek közt és az olyan szavak közt, mint pl. *chick* ’lány’ (tkp. csibe) és *junkie* ’kábitószerfüggő’, bár még e két utóbbinak is kérdéses a státusza.

Más írók az idő függvényében határozták meg a szlenget. H. A. GLEASON (1961: 6) szerint például a szleng „a szókincs azon része, amely a legszabadabban változik”. Ez a jellemzés figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy egy kifejezésmódban az újszerű hatás szembetűnőbb, mint annak tényleges új mivolta. Ilyen például az *out of sight* (tkp. nem látszik) ’kitűnő’ jelentésben, amely első-

^{*} Kolozsvári Grandpierre Emil fordításában: „A slang használata egyszerre oka és tünete a szellemi elcsenevészesedésnek” (*Kritika*, 3 (1965)/5: 40). (*A szerk.*)

ként STEPHEN CRANE* „Maggie”-jében jelenik meg 1883-ban, de még 1970-ben is újszerű. Néhány négybetűs szóról** leggyakoribb használóik, az egyetemisták azt hiszik, hogy huszadik századi találmányok; 1971-ben a New York University egy diáklánya a Viktória-korabeli „My Secret Life”-ról*** a szerző szexuális szókincse alapján azt hitte, hogy a mű 1960-as hamisítvány. Szembeszállva a romantikának, a preskriptivizmusnak, a zűrzavarnak és a naivitásnak ekkora összevisszaságával, nem csoda, hogy LABOV (1972: 97) azt javasolja, hogy az összes szlengről szóló cikket tudjuk be „egy külső, nyelvészetten kívüli sötétségnek”.

A „The Oxford English Dictionary” (OED.) a szlenget (Slang *sb.* 3, **1. c.**) így határozza meg: „erősen kollokvialis nyelvhasználat, melyet a sztenderd művelt beszéd szintje alatt tartanak számon, és amely vagy új szavakból, vagy meglévő szavak valamilyen speciális értelmezéséből áll”. Mindez nem túl használható. Mi számít „erősen kollokvialisnak”? Mi a „sztenderd művelt beszéd szintje”? Ez a definíció nem azonosít semmilyen szlengnek hívott speciális kategóriát, de jól jellemzi a kézikönyvek írói által körvonalazatlanul, de annál erőteljesebben ellenzett nyelvet. A „Webster’s Third” definíciója (**2.**) teljesebb, a szlenget így határozza meg: „nemsztenderd szókincs, amelyet elsősorban szélsőségesen informális konnotáció és általában helyhez nem kötött használat jellemez, és amely rendszerint újkeletű vagy önkényesen megváltoztatott szavakból, összerántott vagy rövidített alakokból, extravagáns, erőltetett vagy tréfásan pikáns szóképekből vagy verbális újításokból áll, amelyek általában hirtelen népszerűvé válnak, de gyorsan a használatlanságba süllyednek”. Bár e definíció a tökéletességre való törekvés miatt figyelemre méltó, szakmai használatra mégsem igazán alkalmas. Az OED.-hez hasonlóan a Merriam–Webster is külső tulajdonságokat hangsúlyoz, mint például a szleng földrajzi elterjedését és „gyors használatlanságba süllyedését”. De ezek a tulajdonságok nem ennyire egyértelműek. A témakörrel talán az egyik legőszintébb kijelentés az a magyarázó megjegyzés a „Webster’s Third”-ben (19a/1), mely szerint „a szlengnek nincs teljesen kielégítő objektív tesztje, különösen nem egy szövegösszefüggésből kiemelt szónak. Egy szó sem végérvényesen szleng, és sok sztenderd szóhoz rendelődhet szleng konnotáció, vagy annyira helytelen használat, hogy a szó szlenggé válik.” Ez az állítás azt hangsúlyozza, hogy a konnotáció bizonyos módon a szleng elsődleges meghatározója.

A gyakorlatban a szótárírók között gyakran nincs egyetértés azt illetően, hogy mely szavakat kell ellátni a *szleng* címkével. Az 1961-ben kiadott, 450 000

* Amerikai író (1871–1900). (A szerk.)

** Így hívják az angolban a káromkodást kifejező szavakat, mivel azok általában négybetűsek. (A ford.)

*** Tkp. Titkos életem; önmagára Walter néven utaló ismeretlen szerző naplójellegű műve egy angol úriember erotikus élményeiről. (A szerk.)

szócikket tartalmazó „Webster’s Third” csak 24 *w*-vel kezdődő szót nevez szlengnek. A kilenc évvel később kiadott „Webster’s New World Dictionary”-ben, mely a „Webster’s Third”-hez képest alig harmadannyi szócikket tartalmazó kéziszótár, már 81 *w*-vel kezdődő szó tartozik a szleng kategóriába. A *chick* ’fiatal nő’ jelentésben a „Webster’s New World”-ben szleng, a „Webster’s New Collegiate Dictionary”-ben nem az. A „Collegiate”-ben a *junkie* szleng, a „Random House Dictionary”-ban nem az. Az „American Heritage Dictionary” szerint mindkét szó szleng. Nem csupán az egyéni, hanem a közös felfogások is jelentősen eltérnek a szleng meghatározásának kérdésében. A szótárak definícióinak és jelölési gyakorlatának következetlensége részben felelős azért a tényért, hogy a folyóiratok cikkeiben többnyire nem próbálkoznak a tárgy definiálásával. Az olyan folyóiratok cikkeinek írói, mint például az „American Speech” vagy a „College English”, általában feltételezik, hogy ők maguk, olvasóik és adatközlőik nagyjából ugyanarra gondolnak, amikor a szlengről beszélnek. DUNDES és SCHONHORN például 1963-as, a Kansasi Egyetem szlengjét kutató tanulmányukban úgy gyűjtöttek adatot, hogy egyszerűen megkérték a diákokat egyes szavak és kifejezések szlengmegfelelőinek megadására. OLESEN és WHITTAKER „Conditions under Which College Students Borrow, Use and Alter Slang” [Hogyan kölcsönzik, használják és változtatják meg az egyetemi hallgatók a szlenget?] című cikkükben (1968: 222) csak ennyit mondanak a szleng természetéről: „A szleng központi tulajdonsága a legtöbb író szerint az ebbe a nyelvi kategóriába kerülő új szavak, új jelentésű régi szavak és félszavak gyorsan változó jellege”.

A szemantikával foglalkozó nyelvészek sem jutnak előbbre. HAYAKAWÁT korábban idéztük, RAPOPORT (1975: 144) pedig azt mondja, hogy „a szleng lényegében szemléletes metaforák gyűjteménye a kevésbé művelt emberek beszédében, akik rendszerint nem írnak. Ezeknek a nem irodalmi metaforáknak a szten-derd nyelvbe való bekerülése attól függ, hogy hiánypótlóak-e, vagy pusztán az újszerűsége törekszenek. Ez utóbbi esetet példázzák a múltó divatú kifejezések, különösen a tizenévesek körében.” A hiánypótló szleng RAPOPORT szerint „a nyelvbe szlengként lép ugyan be, de állandó helye biztosítva van. Ilyen például: *guy* ’pacák’, *O.K.* ’rendben’, *broke* ’nincs egy vasa sem’, *flush* ’tömve van pénzzel’, *dumb* ’buta, hülye’, *buck* ’dollár’, *big shot* ’fejes, főmufti.’” Ez a jellemzés nagyon ésszerűen hangzik (kivéve azt a kétes megállapítást, miszerint a kevésbé műveltek nem írnak). De az idézett példák vajon tényleg hiánypótlóak? Elődeik az amerikai beszédben semmivel sem voltak kevésbé szemléletesek azok számára, akik ezeket használva nőttek fel. Miért kifejezőbb a *guy*, mint a *bloke*, a *chap* vagy akár a *fella* ’ua.’? Az OED. (*break*, 11. alatt) jelzi, hogy a *broke* szó ’anyagilag rosszul áll’ jelentésben való használata teljesen hétköznapi volt a tizenhetedik században. Máig megmaradt, de magával ragadóbb-e, mint a múlt századbeli *hard up* vagy *up against it* ’ua.’? Mi teszi a *booze* ’piál, vedel’ szót

szemléletesség? Az *OK*-hoz képest milyen a régebbi *bang-up* vagy az újabb *cool*? Jobb a *bigshot*, mint a *bigbug*? Hasonlóképpen, RAPOPORT összes példájának van mai szinonimája. Röviden tehát, soha nem bizonyították azt a feltételezést, hogy a kifejező szlengszó megmarad „a nyelvben”, mint ahogy azt sem, hogy az erőtlén szleng gyorsan kihál: még az *OK*, az *oll korrek* ’minden rendben’ rövidítése sem túl dinamikus.

A szleng státusza a következő: mindannyian biztosak vagyunk benne, hogy létezik, legtöbbször biztosan tudni véljük, hogy mi az, és sokan biztosak vagyunk abban, hogy mindenki egyetért velünk. E legutóbbi feltételezés hamisságára LIGHTER kutatása mutatott rá, amely éppen ezt a kérdést vizsgálta. Mi szleng az egyetemi hallgatók szerint? Amikor LIGHTER 1975-ben a University of Tennessee diákjai elé a következő mondatokat tette, felfedezte, hogy ha van egyáltalán egyetértés ebben, az akkor is csekély. Az utasítás így szólt: „Húzza alá az összes szót, amely ön szerint szleng. Ne használjon szótárt.”

1. *I don't reckon so.* 'Nem hiszem.'
2. *Where's daddy?* 'Hol van apu?'
3. *Get lost, kid.* 'Tűnj el, kölyök!'
4. *A bunch of us guys were hanging out on the corner.* 'Ott lógtunk páran a srácokkal a sarkon.'
5. *Sounds like a wild goose chase to me.* 'Ezek légvárak.'
6. *She's a good-lookin' chick.* 'Jó csaj.'
7. *Hi yo, Silver!* 'Hé, Silver!'
8. *They were hauling water in metal buckets.* 'Vizet hordtak fémvödörben.'
9. *A junkie is somebody on drugs.* 'Narkósnak a drogfüggőt hívják.'
10. *I'm late for math.* 'Elkések matekról.'
11. *Bill ain't here.* 'Bill nincs itt.'
12. *Get back, Superman! That's kryptonite!* 'Vissza, Superman! Kryptonit!'
13. *Just between you and I, it's a terrific deal.* 'Maradjon köztünk, de ez egy fantasztikus üzlet.'
14. *Joe got fired. He was expendable.* 'Joe-t kirúgták. Úgy tűnik, fogyóeszköz.'
15. *Tomorrow's the Super Bowl.* 'Holnap lesz a Super Bowl.'*
16. *Call a cop!* 'Hívj egy zsarut!'
17. *Some folks call skeeter-hawks "dragon-flies."* 'Egyesek a moszkító szitakötőnek hívják.'
18. *He fell flat on his ass.* 'Jól seggre esett.'
19. *How 'bout a hot dog?* 'Mit szólnál egy hot doghoz?'
20. *I'll get you, you kwazy wabbit.* 'Elkaplak, te hülye!」**

* Tkp. szuperlabda; az amerikaifutball-bajnokság döntője. (A szerk.)

** Lefordíthatatlan; a *kwazy* (< *crazy*, tkp. örült; a szlengben 'klassz; hülye' stb. jelentésben), a *wabbit* (< *rabbit*, 'nyúl; fickó'). Jellegzetes amerikai angol tagline (személyt vagy csoportot azonosító állandósult fordulat). (A szerk.)

A nyelv- és ahhoz kapcsolódó szakokat (angol, angoltanári, spanyol, német) végző hallgatók nagyon kevés nemsztenderd elemet véltek szlengnek, például a *chick* szót (6. mondat). Egyéb szakosok (történelem, pszichológia, számítástechnika, matematika, közgazdaságtan, mérnök, településmérnök, gyógypedagógia, filozófia, szociális munkás) szerint sok olyan elem is ide tartozik, amely egyszerűen csak nem formális angol, pl. *on drugs* 'narkós' (9), *math* 'matek' (10), *deal* 'üzlet' (13), *fired* 'ki van rúgva' (14), *folks* 'emberek' (17) és *flat* 'egyenesen, teljesen' (18). Sok hallgató szlengként értelmezte a *reckon* 'vél, gondol' (1), *ain't* [az *isn't* egyes szám harmadik személyű tagadó létige nemsztenderd változata] (11), *skeeter-hawks* 'moszkító' (17), *wild goose chase* 'légvár' (tkp. vadlibahajsza; 5) és *ass* 'segg' (18) szavakat is. Néhány végzős angol szakos hallgató megjegyzései nagyon meglepőek voltak. „A *cop* 'zsaru' nem lehet szleng, mert már a *fuzz* és a *pig* használatos helyette” — mondta egy hölgy. „Én állandóan *reckon*-t mondok, de tudom, hogy szleng — nem mintha bármi baj lenne a szlenggel.” Az egyik férfi szerint a kérdőívben sok a kollokvializmus, de egyáltalán nincs benne szleng. Az elsőévesek váratlan dolgokat is aláhúztak, például rövidítéseket is. A zűrzavar talán országos méretű. A New York University egyik felsőbbéves klasszika-filológia szakosa ezt hozta példának a szlengre: „a *presently* 'most rögtön' használata 'mostanában' jelentésben, habár a szó soha nem jelentette ezt”. Valamivel gyakorlatiasabban fogalmazva a New York University egy másik hallgatója 1973-ban ezt mondta: „Szóval van a helyes angol-ság, és minden más szleng”. A téma egyik közhelye, hogy mindenki felismeri a szlenget, de senki sem tudja meghatározni. Ennek az ellenkezője talán közelebb áll az igazsághoz.

A fent tárgyalt ellentmondások tudatosítása miatt kezdett el érdekelni minket, hogy egyáltalán meghatározható-e a szleng, és hogy célszerű-e a nyelvészeknek ezt a kifejezést használniuk. A nem szakemberek számára mindenképpen célszerű, ők azt hívják így, ami szerintük nem megfelelő formális angolság. FLEXNER is ilyen módon használta a kifejezést; de ha a szlengnek ilyen homályos jelentést tulajdonítunk, a nyelvészek jobban teszik, ha teljes egészében mellőzik. Mégis úgy érezzük, hogy az elnevezés mindenképpen használható korlátozottabb értelemben is, és meg is kell őriznünk, ha szándékunk a lexikai elemek egy adott fajtájának pontos leírása.

A szlengről szóló, egyébként általában kiábrándító szakirodalom egészén végignézve a szleng természetéhez csak három vagy négy esetben állnak hozzá figyelemre méltó éleslátással. Közülük az első mutatja meg az utat. GEORGE ELIOT „Middlemarch”-ának 11. fejezetéről van szó, az első kiadás 1871-ből származik. Miközben anyjával együtt Middlemarch fiatalembereit elemezgeti, Rosamond nem mutat hajlandóságot, hogy bármelyikhez is férjhez menjen közülük.

— Vettem észre, szívecském, mert már az elejének szinte mind kosarat adtál. Mindegy, ha még van jobb, különb lányt nem talál magához illőt.

— Ne haragudj, mama, nem szeretem, ha azt mondod: „az eleje”.

— Miért, tán nem illik rájuk?

— Nem is az, mama, csak olyan közönséges szó.

— Lehetséges, bogaram. Sose igen válogattam a szavakban. Mit mondanál helyette?

— Mondjuk, „a javát”.

— Elég közönségesen használják azt is. Ha cifrázni akarnám a szót, azt mondanám talán: a fiatal emberek legkiválóbbja. De hát te vagy a művelt, te tudod.

— Mit tud Rosy, anyám? — kérdezte Mr. Fred, aki a félig nyitott ajtón csuszszant be ...

— Hogy helyes-e azt mondani: „a fiatal emberek legkiválóbbja” — felelte Mrs. Vincy és meghúzta újból a csengőt.

— Ó, teáknak és cukroknak annyi legkiválóbbját ismerjük! A legkiválóbb kezd a kereskedőnép fattyúnyelvbe átmenni.

— Szóval viszolygasz már a fattyúnyelvtől? — állapította meg Rosamond komolykodón.

— Csak a rosszabb fajtájától. Fattyúnyelv minden külön szókészlet. Néposztályt ismerni meg róla.

— A pallérozott angol beszéd nem fattyúnyelv.

— Bocsánat, a pallérozott angolság a történelemíró és az esszéíró széplelkek fattyúnyelve.

— Csűrőd-csavarod, Fred, csak igazad legyen.

— Akkor mondd meg nekem, fattyúnyelv-e vagy költészet Szent Péter agarának hívni a marhát?

— Mondhatod akár költészetnek is, ha tetszik.

— Ahá, Rosy kisasszony, te összekevered klasszikusaink nyelvét a fattyúnyelvvél. Kitaláltam egy új társasjátékot. Fölfrogatok költői idézeteket és fattyúnyelviakat, aztán odaadom, tégy rendet köztük. (73–4)*

Ha feltételezzük, hogy Mr. Fred érzékenységet más éles elméjű emberek is osztják, nyilvánvalóvá válik, hogy mindannyian feltételezzük egy szleng lexikai kategória létezését, de azt illetően, hogy e kategóriába mely elemek tartoznak bele, feltételezéseink nagyon eltérőek. Elégedjünk meg annyival, hogy a szleng csak a hallgató tudatában létezik? Ha nem dolgozunk ki egy objektív módszert arra, hogy a szlenget valódi beszédkategóriaként azonosítsuk, akkor el kell fogadnunk a „Webster’s Third” szerkesztőinek panaszát az objektív teszt hiányáról. Ám HENRY BRADLEY cikke az „Encyclopædia Britannica” tizenegyedik kiadásában egy viszonylag objektív teszt lehetősége mellett érvel. Anélkül, hogy megalkotná ezt a tesztet, BRADLEY (1911: 207) felismeri, hogy a beszélő szán-

* GEORGE ELIOT: *Middlemarch*. Ford. Bartos Tibor. I–II. Bp., Európa Könyvkiadó, 1976. I, 120–1. A *fattyúnyelv* szóra vö. KIS TAMÁS: A magyar fattyúnyelv kutatói: *Magyar Nyelvjárások*, 38 (2000): 251–62.

déka fontos szerephez jut a szleng meghatározásában, és hogy „a szleng nem része a mindennapi nyelvnek, de nem is kísérli meg az ott fellépő hiányok pótlását”. Megkülönbözteti továbbá a szlenget azoktól a szavaktól is, amelyek „az elismert társadalmi érintkezésből kitiltódnak, mert túl egyértelműen fejeznek ki illetlennek vélt fogalmakat, vagy mert bántóan sértőek” (208). Bár BRADLEY érezhetően téved, amikor ezeknek a szavaknak a szleng voltát kizárja, 65 évvel ezelőtt írt, a témával kapcsolatos általános fejtegetését még érdemes továbbgondolni.

A beszélő szándéka kulcsfontosságú a szleng tárgyalásában, részben mert ez áll az olyan angoltanárok figyelmeztetéseinek középpontjában, akik büntetik diákjaikat a szleng használatáért. MILTON MILLHAUSER (1952: 309) szokatlanul őszintén tárja elénk ezt az okfejtést a „The Case against Slang” című munkájában, amelyben fenntartja, hogy mondjuk el diákjainknak: „a szleng olyan fajta beszéd, amely lekicsinyli azt, amit közvetít. Általánosan elterjedt nézetek kifejezésére jött létre, ezért hiányzik belőle a precizitás és a változatosság. Elkerülendő, mert nem fér össze a kritikus gondolkodással, és mert cinikus vagy komolytalan hangnemet kölcsönöz komoly gondolatainknak.”

Van némi igazság ebben az állításban, de JAMES SLEDD „On Not Teaching English Usage” (1965: 699) című esszéje tesz néhány pontosító és éleslátó megjegyzést a szlenghez kapcsolódó pedagógusi ellenszenv néhány valódi okáról.

Amikor egy tanár a diákjait a szleng használata ellen buzdítja, megerősíti hűségét ahhoz a társadalmi rendhez, amely szerepét életre hívta. A szleng jellemzően parakód, olyan, státusszal rendelkező kifejezéseket helyettesítő rendszer, mely kifejezéseket azok használnak, akiknek nincs hagyományos értelemben vett státuszuk, és akik nem vesznek részt a bevett közösségek fontos ügyeinek bonyolításában. A szleng a szex, az ivás, a narkotikumok, a versenysportok, az atlétika, a könnyűzene és emellett bűnügyek szemantikai területein virágzik — olyan dolgok „liberális” nyelve, amely dolgokat olyan úriemberek csinálnak tudatosan, akik egyáltalán nem úriemberek, és nem szeretik az úri tempót. Az úri pedagógusoknak természetesen ellenezniük kell a szlenget, pontosan azért, mert az a kívülállóknak fegyverként szolgál a bentlevőkkel szemben. Akár tréfából, akár komolyan, a szleng használata a fennálló rendhez való hűség megtárgalása, azáltal, hogy még azon szavakat is elutasítja, melyek a konvenciót jelképezik és státuszjelölők. Épp ezért azokat, akiket azért fizetnek, hogy megőrizzék a status quót, arra ösztönzik, hogy elfojtsák a szlenget ugyanúgy, mint egy lehetséges forradalom bármely egyéb szimbólumát. (SLEDD 1965: 699)

SLEDD rámutatott a szleng legfontosabb jellemzőjére: szándékosan használjuk, tréfából vagy komolyan, semmibe véve a hagyományos társadalmi vagy szemantikai normát. Mivel a normák különböznek, néhány lexéma státusza változni fog, időben vagy társadalmilag. Ma szleng, holnap sztenderd angol, közhelesen szólva, és ez fordítva is igaz. Ezt megértve, különbséget kell tennünk

s z l e n g és z s a r g o n között. A kettő keverése nem újkeletű (ELIOT fenti idézetében is megjelenik a *legkiválóbbja* szó használatakor), és jellemző a szleng tárgyalására olyan művekben, mint például KENYON „Cultural Levels and Functional Varieties of English” című munkája (1948), amely a szleng három értelmét különíti el. KENYON szerint a szó először is egy kulturális szintet feltételez: „Kulturális szintek közé tartozhat alacsonyabb szinten a műveletlen beszéd, a szigorúan helyi dialektus, a nyelvtanilag hibás írás, a túlzott és ügyetlen szlenghasználat, a hanyag és gondatlan szóhasználat” (31). Később KENYON a szlenget a népszerű szófordulatokkal, majd a zsargonnal keveri: „A harmadik kulturális ... szint: »a legújabb szleng«, a dolgozók »szakszlengje és mások számára érthetetlen kollokvializmusaik«.” KENYON állításának egy része ARTHUR G. KENNEDY korábbi, „Current English” című művéből származik (1935: 15–7). Az a szakszó, amely kizárólag megnevezőként használatos — függetlenül etimológiájától vagy használóinak társadalmi státuszától —, zsargon, és nem szleng. A szleng jellemzi a jeltárgyat, míg a zsargon és a sztenderd angol csak utalnak rá. Ami még fontosabb: ha a beszélő egy alacsony státuszú csoporthoz tartozik, a számára pusztán megnevező kifejezést egy magasabb konvencionális státuszú személy szlengnek érzékelheti. Ilyen félreértelmességek valószínűleg gyakoriak.

Az eddig elmondottak fényében, az „American Heritage Dictionary” (1969: xlvi) szlengmeghatározása különösen figyelemreméltó:

A *szleng* megnevezés inkább nyelvi stílust jelöl, mintsem a formalitás vagy a nyelvhasználat egy szintjét. A szótár értelmezése szerint a szleng megkülönböztető jegye a retorikai hatást, mint például abszurditást, tiszteletlenséget vagy túlzást létrehozni akaró szándék, még ha ez gyakran sikertelen is. Egy szigorúan denotatív szó ... nem szleng. A szlengnek mindig erős a denotációhoz járuló konnotációja... Konnotációja szándékosan, gyakran agresszíven informális.

A szlenget függetleníteni kell attól a laikus koncepciótól, miszerint szokatlan szóhasználatok rongyoszsákja. A laikusok pontatlanul használják a terminust a lexémáknak egy olyan nagy csoportjára, melybe beletartozónak vélnek igazi szlenget, zsargont, regionalizmust, kollokvializmust. Ezeket olyan csoportok, mint például az egyetemi hallgatók, csak bizonytalanul érzik szlengnek. A szónak ilyen tág értelmű használata kétségtelenül zűrzavarhoz vezet. A komoly nyelvészek inkább kerüljék el teljesen a terminust, mintsem hogy ilyen értelmezésben használják, mivel az effajta használat csak félreértéshez vezet.

Van azonban a *szleng* terminusnak egy olyan el nem hanyagolható használata is, amely a sztenderd angoltól, a zsargontól és minden egyéb olyan informális használatától, mint például a regionalizmusoktól és kollokvializmusoktól eltérő lexémák csoportját nevezi meg. Ezek elsősorban a beszélőnek vagy az írónak a fennálló nyelvi konvenciókkal való szakításra irányuló valós (vagy vélt) szán-

déka révén azonosíthatóak. Hogy megértsük, mi a szleng, azt is figyelembe vehetjük, hogy ki használja. Amint azt SLEDD sugallta, mások annak megfelelően reagálnak a szleng használójára, hogy mit mond el önmagáról, s mekkora társadalmi felelősséggel bír.

Megkísérelték már, hogy a diákoknak elmondják, milyen megszabott kritériumok alapján kell eldönteni, hogy egy adott szó szleng-e. Ezek a próbálkozások azonban nincsenek pontosan kidolgozva, amint azt a következő példa (MEYERS 1974: 370) is mutatja: „Létezik-e olyan megfelelő terminus, melynek általános használata megkérdőjelezhetetlen? Erőltetettnek, nevetségesnek, leereszkedőnek hangzana-e a terminus használata egy egyetemi oktató vagy egy állami hivatalnok szájából? A terminus pusztán használata segít-e azonosítani a beszélőnek egy bizonyos csoportba tartozását? A szó talán szleng, ha mindezekre igen a válasz.” Tettünk egy előzetes kísérletet egy pontosabb kritériumrendszer kidolgozására, abban bízva, hogy mások tovább tisztázzák vagy tárgyalják majd a módszerünket. Úgy látjuk, hogy egy kifejezés akkor igazi szleng, ha az alábbi kritériumok közül legalább kettőnek megfelel:

1. Jelenléte szembenőn csökkenti — legalábbis pillanatnyilag — a formális vagy komoly beszéd vagy írásmű méltóságteljeségét. Ez nem azt jelenti, hogy a kifejezés mindenképpen ilyen szöveggörnyezetekben található. Azt azonban jelenti, hogy az az egyén, akinek a számára valamennyire ismerős a kifejezés, nem egy komoly, sztenderd angol társalgásban fogja keresni, kivéve egy speciális retorikai hatás esetét, amikor a beszélő vagy az író szándékosan nevetséges vagy bizalmas hangot üt meg a közösségével. Ha látszólag nincs oka e hatás elfogadásának, a kifejezés az érzékeny közösség számára a regiszter (vagy ahogy szívesebben nevezzük: szituációs dialektus) feltűnően téves használatát mutatja. A következő mesterséges példákban a teljes megnyilatkozás hangnemenek összhangját erősen sértő szavak is találhatóak:

The Federal government spends nearly one hundred billion bucks annually for defense. 'A szövetségi kormány majdnem százmilliárd dolcsit költ évente védelemre.'

Few would question Whitman's position as one of America's grooviest poets. 'Kevesen kérdőjeleznék meg Whitman helyét Amerika legklasszabb költői között.'

Though their dissent was not always noisy or dramatic, many Americans felt the President was a jerk for continuing the war. 'Bár nézetkülönbségük nem volt mindig hangos és drámai, a háború folytatása miatt sok amerikai érezte úgy, hogy az elnök balfácán.'

2. Használata arra utal, hogy használója vagy a megjelölt tartalmat ismeri, vagy az emberek azon alacsonyabb társadalmi helyzetű vagy kisebb felelősséggel bíró osztályát, akik e kifejezés sajátos ismerői és használói. A „sajátos ismeretség” általában utal a konvencionálisan elfogadott és becsben tartott dolgok le-

nézésére, vagy a domináns társadalom által illetlennek és elfogadhatatlannak tartott dolgok túlzott ismeretére. Általában először semleges kifejezéseket tanulunk meg, lenéző vagy belső használatúakat csak később. Mégha véletlenül az utóbbi típusból sajátítunk is el valamit korábban, hamarosan észrevevesszük, hogy a jeltárgynak van egy formális használatra jobban megfelelő neve is. A példák itt is magukért beszélnek:

College students in the 1960s blew more grass than ever before. 'Az egyetemi hallgatók az 1960-as években több füvet szívtak, mint valaha.'

Patton had said the same thing back when he was a chicken colonel. 'Patton ugyanezt mondta annak idején, mikor még ezredes volt.'*

Today was a bummer. 'Nagy dőzs volt ma.'

Joe Valachi had decided to sing. 'Joe Valachi úgy döntött, beszélni (tkp. énekelni) fog.'

3. A mindennapos társalgásban magasabb társadalmi helyzetű vagy nagyobb felelősséget viselő személyek között tabukifejezésnek számít. Alkalmilag természetesen az egyszerű tabuk nem számítanak ide, de most ismét a verbális viselkedési normáról van szó. Jelenleg ebbe a kategóriába minden, nem a latinból származó, szexuális és trágár kifejezés beletartozik, kivéve a gyermeknyelvi eufemizmusokat. Más korokban és más kultúrákban a szexuális kifejezések talán sokkal kevésbé tabuk, mint például az istenségre való profán utalás. Mivel egy társadalmilag magasabban álló egyén jelenlétében a tabunyelv szándékos használata a nyelvi ellenszegülés egy formája, az ilyen kifejezések funkciójukban hasonlítanak az első kritériumot teljesítő kifejezésekre. Általában megfelelnek a második kritériumnak is. Az első példa valódi idézet egy egyetemi előadóteremből, csak a nevet változtattuk meg. A sértést elkövető diákokat elbocsátották.

Professor Smith, would you repeat those last three fuckers? 'Smith professzor úr, megismételné azt a három utolsó faszágot?'

I'd like this job, sir, because the one I have now is shit. 'Azért szeretném ezt a munkát, uram, mert a mostani szar.'

Bullshit, your honor. 'Süket duma, bíró úr.'

4. A jól ismert konvencionális szinonima helyett használják, elsősorban azért, hogy **(a)** megvédjék a használót a konvencionális kifejezés használata által okozott kényelmetlen érzéstől, vagy hogy **(b)** megvédjék a használót a további részletezés kényelmetlenségétől vagy fáradalmaitól. A hétköznapi eufemizmusok egyaránt védik a közösséget és a használót, az ebbe a kategóriába tartozó elemek csupán a beszélőt vagy az írókat hivatottak védeni, néha a hallgató

* George S. Patton: a II. világháború történetéből ismert amerikai tábornok (1885–1945); a *chicken colonel* 'ezredes' (tkp. csirkeezredes) kifejezés az ezredesi rangjelzésen látható sas szleng *chicken* elnevezéséből származik. (A szerk.)

vagy az olvasó rovására. Ezeket a kifejezéseket szándékosan használjuk, de kvázieufemisztikus funkciójuknak nem mindig vagyunk tudatában. Példák:

“*What should we do with the prisoners, Lieutenant?*” “*Waste ’em.*” ’Mit teyünk a foglyokkal, hadnagy úr? — Nyírjátok ki őket.’

His uncle croaked. ’A nagybátyja elpatkolt.’

How was the movie? Super! ’Milyen volt a film? Szuper!’

Oh, baby, I really dig you. ’Bébi, nagyon bírlak.’

A négy kritériumhoz sorolt példákat a következőképpen lehet kategorizálni aszerint, hogy mindegyik legalább két kritériumnak megfelel és ezért szlengnek minősül: *buck* ’pénz, dollár’ (1, 2); *groovy* ’klassz’ (1, 2, 4b); *jerk* ’balfácán’ (1, 2, 4b); *blow grass* ’füvet szív’ (1, 2); *chicken colonel* (1, 2); *bummer* ’dözsölés’ (1, 2, 4b); *sing* ’beszél, vallomást tesz pl. a rendőrségnek’ (tkp. énekel; 1, 2); *fuckers* ’faszság’ (1, 2, 3); *shit* ’szar’ (1, 2, 3, talán 4b); *bullshit* ’lószar, süket duma’ (1, 2, 3, talán 4b); *waste* ’kinyír’ (tkp. elpusztít; 1, 2, 4a); *croak* ’elpatkol’ (1, 4a); *super* (1, 4b); *dig* ’kedvel’ (1, 2, 4a). A *baby* határeset, több szótár is szlengnek minősíti, de minden bizonnyal csak az első kritériumnak felel meg.

Néhány olvasó kifogásolhatja, hogy érvelésünk megtévesztő: abbeli meggyőződésünkéből, hogy szleng létezik, ad hoc attribútumokat rendeltünk hozzá. Az ilyen kritikákra azt tudjuk válaszolni, hogy mint az angol nyelv anyanyelvi beszélőinek (a Mason–Dixon vonal* és a Mississipp-i mindkét oldaláról), az informális lexémák egy specifikus csoportjának létezése meghatározza nyelvi viselkedésünket, amióta kompetens beszélők vagyunk. Általánosan elismert tény, hogy a „szleng” valamilyen formában létezik (a terminus tág, laikus értelmezésében), de az általunk tárgyalt speciális lexémák szisztematikus csoportosítása még nem történt meg. Mi teszi őket speciálissá? Röviden: a méltóságteljeségük tagadhatatlan hiánya és társadalmi csoporton (vagy sok társadalmi csoporton) belüli szándékos, elterjedt használatuk a társadalmi és nyelvi konvenció elleni ellenszegülés céljából. A szleng azonosítására javasolt négy kritériumunk mindegyike tükrözi ennek a lázadásnak valamely aspektusát vagy a méltóságteljeség szándékos hiányát. Bár még nem jelenthetjük ki, hogy a szleng esetében a két betöltendő kritérium közül az egyiknek az elsőnek kell lennie, nehezen találunk olyan kifejezést, amely megfelel a 2. és 3., 2. és 4., vagy 3. és 4. kritériumoknak anélkül, hogy az elsőnek is megfeleljene. Ezzel szemben a hétköznapi dialektus, a kollokvializmusok, a zsargon és a sztenderd angol megfelelhet bármely kritériumnak, vagy egyiknek sem, de kettőnek vagy többnek soha. Ha egy nyelvi elem a fenti kritériumok közül legalább kettőnek megfelel, bármely, nyelvi kérdésekre

* Eredeti értelmében a Charles Mason és Jeremiah Dixon által 1763–1767 között megállapított Maryland–Pennsylvania határvonal; további jelentései a köznyelvi használatban: a szabad és a rabszolgatartó államok közötti határvonal, illetve a polgárháború idején az unió és a konföderációs államok között húzódozó határ. (A szerk.)

érzékeny közösség egy bizonyos módon fog rá reagálni. Ez a reakció — amely egyébként nem mérhető — a valódi szleng csalhatatlan ismertetőjele.

Megjegyzések:

1. Ez az írás a American Dialect Society San Francisco-i találkozásán 1975. december 29-én előadott tanulmány módosított változata. A szerzők megköszönik a University of Tennessee munkatársainak, Charles Hargisnak, Michael Johnsonnak és Peyton Toddnek a segítségét, akik hasznos kérdésekkel és kommentárokkal járultak hozzá a tanulmány megszületéséhez.

2. Elképzelhető, hogy a tabukifejezések a valódi szlenggel logikailag rokon, ám mégis különálló csoportot alkotnak, mivel a laikus beszélők csak ezekhez férhetnek hozzá. A tabukifejezések nem feltétlenül szexuális jellegűek, a *nigger* 'néger' nyilvánvaló példa erre.

Irodalom

- BRADLEY, HENRY (1911): Slang [Szleng]. In: *Encyclopædia Britannica*. 11. kiadás. Cambridge, Cambridge Univ. Press.
- DUNDES, ALAN–SCHONHORN, MANUEL R. (1963): Kansas University Slang: A New Generation [A Kansasi Egyetem szlengje. (Egy új generáció)]. *American Speech*, 38: 163–77.
- ELIOT, GEORGE (1871–1872): *Middlemarch*. Szerk. G. S. Haight. Boston, Houghton Mifflin, 1956. | GEORGE ELIOT: *Middlemarch*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1976
- FERNALD, JAMES C. (1918): *Expressive English* [Kifejező angol]. 2. kiadás. New York–London, Funk & Wagnalls.
- FLEXNER, STUART BERG (1971): Slang [Szleng]. In: *Encyclopædia Britannica*. Chicago, Encyclopædia Britannica.
- FOERSTER, NORMAN–STEADMAN, J. M., JR. (1941): *Writing and Thinking: A Handbook of Composition and Revision* [Írás és gondolkodás. (A fogalmazás és lektorálás kézikönyve)]. Átd. kiadás. Boston, Houghton Mifflin.
- GENUNG, JOHN F. (1893): *Outlines of Rhetoric* [A retorika vázlata]. Boston, Ginn.
- GLEASON, H. A., JR. (1961): *An Introduction to Descriptive Linguistics* [Bevezetés a leíró nyelvészetbe]. Átd. kiadás. New York, Holt, Rinehart and Winston.
- HAYAKAWA, S. I. (1941): *Language in Action* [A működő nyelv]. New York, Harcourt Brace.
- HODGES, JOHN C.–WHITTEN, MARY E. (1967): *Harbrace College Handbook* [Egyetemi kézikönyv]. 6. kiadás. New York, Harcourt Brace and World.
- KENNEDY, ARTHUR G. (1935): *Current English* [A mai angol]. Boston, Ginn.
- KENYON, JOHN S. (1948): Cultural Levels and Functional Varieties of English [Az angol nyelv kulturális szintjei és funkcionális változatai]. *College English*, 10: 31–6.
- LABOV, WILLIAM (1972): Some Principles of Linguistic Methodology [A nyelvészeti módszertan elvei]. *Language in Society*, 1: 97–120.

- LEGGETT, GLENN–MEAD, DAVID C.–CHARVAT, WILLIAM (1974): *Prentice-Hall Handbook for Writers* [Kézikönyv íróknak]. 6. kiadás. Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall.
- MEYERS, WALTER E. (1974): *A Handbook of Contemporary English* [A mai angol nyelv kézikönyve]. New York, Harcourt Brace Jovanovich.
- MILLHAUSER, MILTON (1952): The Case against Slang [Vádirat a szleng ellen]. *English Journal*, 41: 306–9.
- OLESEN, VIRGINIA–WHITTAKER, ELVI (1968): Conditions under Which College Students Borrow, Use and Alter Slang [Hogyan kölcsönzik, használják és változtatják meg az egyetemi hallgatók a szlenget?]. *American Speech*, 43: 222–8.
- PARTRIDGE, ERIC (1935): *Slang To-Day and Yesterday* [A szleng ma és tegnap]. Second edition. Carefully revised; somewhat augmented. London, G. Routledge & Sons. | Részletek a könyvből: ERIC PARTRIDGE: A szleng ma és tegnap. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA és KIS TAMÁS. Debrecen, 2002. 17–26.
- RAPOPORT, ANATOL (1975): *Semantics* [Szemantika]. New York, Thomas Y. Crowell.
- SLEDD, JAMES (1965): On Not Teaching English Usage [Az angol nyelvhasználat nem tanításáról]. *English Journal*, 54: 698–703.
- WENTWORTH, HAROLD B.–FLEXNER, STUART BERG (1960): *Dictionary of American Slang* [Az amerikai szleng szótára]. New York, Thomas Y. Crowell. 2. kiadás, 1975. | Előszavának magyar fordítása: STUART BERG FLEXNER: Előszó „Az amerikai szleng szótárá”-hoz. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA és KIS TAMÁS. Debrecen, 2002. 141–158.
- WHITMAN, WALT (1885): Slang in America [A szleng Amerikában]. In *The Collected Writings of Walt Whitman: Prose Works 1892*. Szerk. FLOYD STOVALL. II, 572–7. New York, New York Univ. Press, 1964. | WALT WHITMAN: A szleng Amerikában. In: *A szlengkutatás 111 éve*. Szerk. VÁRNAI JUDIT SZILVIA és KIS TAMÁS. Debrecen, 2002. 11–16.

(Fordította Süli Katalin)